

I SLOBODA IZRAŽAVANJA

U periodu na koji se ovaj monitoring izveštaj odnosi, zabeleženo je više slučajeva koji ukazuju na moguće povrede slobode izražavanja.

1. Pretnje i pritisci

1.1. Novinar šabačkog lista „Podrinske“ i saradnik Radija Slobodne Evrope, Hanibal Kovač, fizički je napadnut 5. oktobra 2011. godine, u centru Šapca. Kovača je nepoznati muškarac udario nogom u leđa i rekao mu da će „biti prebijen ili mrtav“. Prema navodima svedoka incidenta, muškarac je izašao iz džipa bez registarskih oznaka, pretio i udario novinara, a zatim se odvezao u nepoznatom pravcu. Sve se, prema istom izvoru, desilo desetak metara od saobraćajnih policajaca u zoni pokrivenoj kamerama. Napadač se, po tvrdnji samog Kovača koju su preneli mediji, predstavio kao telohranitelj distributera medicinske opreme koji se pominje u istrazi o Opštoj bolnici Šabac. Kovač je, inače, mesecima istraživao poslovanje te bolnice, a posebno i nabavke koje je bolnica sprovodila. Policija je, kako je saopšteno, identifikovala napadača, privela ga i odredila mu policijsko zadržavanje, nakon čega je trebalo da bude priveden istražnom sudiji.

Zakonom o javnom informisanju predviđeno je da niko ne sme da vrši bilo kakav fizički ili drugi pritisak na javno glasilo i njegovo osoblje, kao ni uticaj podesan da ih omete u obavljanju posla. Shodno odredbama Krivičnog zakonika Republike Srbije, u konkretnom slučaju mogli bi postojati elementi krivičnog dela nasilničko ponašanje, kojim se sankcioniše teže remećenje javnog reda i mira, odnosno značajnije ugrožavanje spokojsva građana grubim vređanjem ili zlostavljanjem drugog, vršenjem nasilja prema drugom, izazivanjem tuče ili drskim ili bezobzirnim ponašanjem. Za nasilničko ponašanje, zakonom je predviđena kazna do tri godine zatvora, a ako je pri izvršenju dela nekom licu nanesena laka telesna povreda ili je došlo do teškog ponižavanja građana, učinilac će se kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina. Dodatno, takođe shodno odredbama Krivičnog zakonika Republike Srbije, ugrožavanje sigurnosti nekog lica pretnjom da će napasti na njegov život ili telo, ili život ili telo njemu bliskog lica, u slučaju kada je takva pretnja upućena novinaru u vezi sa poslovima koje obavlja u oblasti informisanja, kažnjava se zatvorom od jedne do osam godina. Ono što, međutim, posebno zabrinjava u ovom slučaju, jeste činjenica da, kao i u drugim sličnim slučajevima, od kojih je najpoznatiji napad na dopisnika „Večernjih novosti“ iz Loznice, Vladimira Mitrića, još iz septembra 2005. godine, policija nije saopštila da je otkrila nalogodavce ovog napada. Naime, i pored toga što su mediji preneli Kovačevu izjavu da se napadač predstavio kao telohranitelj distributera medicinske opreme koji se pominje u

istrazi o Opštoj bolnici Šabac, koji slučaj je Kovač mesecima istraživao i o kome je pisao, iz policijskog saopštenja ne proizilazi da je istraga u tom smislu uopšte vođena. Činjenica da se istraga u velikom broju slučajeva napada na novinare, po pravilu, zadovoljava samo otkrivanjem neposrednih počinitelaca, a ne i njihovih nalogodavaca ili podstrekača, nastavlja da ozbiljno zabrinjava.

1.2. Urednik portala „Vranje Press“, takođe i dopisnik lista „Danas“ iz Vranja, Vojkan Ristić, prijavio je policiji da mu je telefonom pretio jedan od visokih funkcionera DSS-a u Vranju. On tvrdi da su pretnje, reakcija na informaciju objavljenu 5. oktobra, da Tužilaštvo za organizovani kriminal istražuje poreklo imovine nekoliko lica iz Vranja, članova Demokratske stranke Srbije (DSS) ili ljudi bliskih toj stranci. Portal „Vranje Press“, pozivajući se na neimenovani policijski izvor iz Beograda, objavio je da se ova istraga sprovodi u nastavku akcije u kojoj je prethodno uhapšen direktor Rudarskog basena Kolubara. Ristić tvrdi da je upozoren da više ne piše o ovom slučaju. Mediji su dva dana kasnije preneli da je Ristić dao izjavu policiji u kojoj je za pretnje optužio funkcionera DSS-a iz Vranja, Mišu Antića. Predsednik Gradskog odbora DSS-a u Vranju, Dejan Stanojević, u telefonskoj izjavi za jednu televizijsku stanicu rekao je da je „Vojkan Ristić izmislio pretnje“. Po Stanojeviću, „niko iz DSS u Vranju nema veze sa onim što se dešavalo u Kolubari, niti je bilo ko poslovaio iz Vranja sa ovim preduzećem“. Gradski odbor DSS-a u Vranju takođe je protestovao povodom pisanja „Vranje Press-a“, doveo ga u vezu sa očekivanom predizbornom kampanjom, te zatražio od ovog medija da otkrije izvor od koga je dobio spornu informaciju.

Zakonom o javnom informisanju predviđeno je da niko ne sme, ni na posredan način, da ograničava slobodu javnog informisanja, nijednim načinom podesnim da ograniči slobodan protok ideja, informacija i mišljenja, te posebno i da niko ne sme da vrši bilo kakav pritisak i uticaj na javno glasilo i njegovo osoblje, podesan da ih omete u obavljanju posla. Zakon o javnom informisanju posebno insistira i na posebnoj odgovornosti i obavezi nosilaca političkih funkcija u tom smislu, ukazujući da su njihova prava na zaštitu ograničena ako je informacija važna za javnost s obzirom na činjenicu da lice na koje se odnosi informacija vrši određenu funkciju. Posebno zabrinjavajući je i zahtev Gradskog odbora DSS-a u Vranju upućen mediju da otkrije izvor od koga je dobio spornu informaciju. Zakon predviđa da novinar nije dužan da otkrije podatke u vezi sa izvorom informacije, osim ako se podaci odnose na krivično delo, odnosno učinioca krivičnog dela za koje je zaprećena kazna zatvora najmanje pet godina. Ovo pravilo predviđeno Zakonom o javnom informisanju iz 2003. godine, u poslednjih osam godina bilo je poštovano, i pored toga što je u nekim situacijama bilo pokušaja, sa različitih strana, da se zanemari. Podsetićemo, npr. na zahteve redakciji dnevnog lista „Borba“, početkom 2009. godine, da otkrije izvor svoje informacije o odluci Vlade Srbije u slučaju Miladina Kovačevića. Olivera Zekić, tada glavna i odgovorna urednica

„Borbe“, bila je na informativnom razgovoru u policiji, ali je odbila da otkrije ko je tom dnevnom listu bio izvor informacije da je Vlada spremna da isplati odštetu povređenom studentu Brajanu Stajnhaueru, a kako bi se Miladinu Kovačeviću, beguncu od američke pravde, sudilo u Srbiji. Banalizovanje prava novinara da štiti svoje izvore, te pozivi na njegovu kršenje zarad očuvanja rejtinga političkih stranaka, ukazuju da su političari u Srbiji spremni da zanemare značaj zaštite novinarskih izvora, pa samim tim i slobodu izražavanja uopšte, zarad čijeg jemstva je zaštita novinarskih izvora u srpskom pravu i predviđena, ukoliko procene da bi na taj način mogli da ostvare makar i kratkoročnu političku korist.

1.3. Sredinom oktobra, kamenovan je studio Radio Televizije Prima iz Bajine Bašte, pri čemu je kamenicama razbijeno više prozora na zgradi i isečene tri gume na ispred studija parkiranom službenom automobilu ove medijske kuće. Radio Televizija Prima saopštila je da je ovo bio treći napad na njihovo službeno vozilo u prethodna tri meseca. Napadi su prijavljeni policiji. Iz RTV Prima ukazali su da se na njih vrši i ekonomski pritisak, a da se pritisak vrši i neposredno na zaposlene, sve u pokušaju da se utiče na uređivačku politiku ovog medija.

Slučaj napada na Radio Televiziju Prima iz Bajine Bašte, dodatna je potvrda da pritisci na medije i pokušaji njihove instrumentalizacije postaju sve jači u očekivanju raspisivanja parlamentarnih i lokalnih izbora. Pri tome se, očigledno, ne biraju sredstva, u rasponu od „prijateljskih ubeđivanja“, preko ekonomskih pritisaka – otkazivanja marketinških ugovora ili usmeravanja budžeta, koje lokalne samouprave namenjuju javnom informisanju, na „poslušne“ i vlastima „prijateljske“ medije, do otvorenih pretnji i vandalskih napada. Iako su medijska udruženja zahtevala od nadležnih da istraže pozadinu napada i odgovorne izvedu pred lice pravde, nikakvih saopštenja koja bi ukazivala da se istraga vodi i da je dala neke rezultate, nije bilo.

2. Sudski postupci

2.1. Novosadsko tužilaštvo podiglo je optužnicu protiv Jelene Spasić, novinarko i Milorada Bojovića, urednika ugašenog „Nacionalnog građanskog lista“ iz Novog Sada, zbog teksta „Državni organi potpuno nespremni za rat“. U optužnici koju je Jelena Spasić primila 14. oktobra, tužilaštvo je našlo da je taj tekst, sačinjen na osnovu poverljivog izveštaja Ministarstva odbrane Srbije o stanju priprema za odbranu zemlje, „naneo štetu bezbednosti Srbije“. Optužnica Jelenu Spasić i Milorada Bojovića tereti da su izvršili krivično delo iz člana 98. stav 4. Zakona o tajnosti podataka, odnosno da su, radi objavljivanja učinili dostupnim materijal pripremljen za sednicu Narodne skupštine Republike Srbije sa oznakom „STROGO

POVERLJIVO“, kao i krivično delo iz člana 333. stav 2. Krivičnog zakonika, tako što nisu otkrili identitet svog izvora, čime su po nalaženju tužilaštva pomogli svom izvoru – izvršiocu krivičnog dela za koje je zaprećena kazna zatvora preko 5 godina. Udruženje novinara Srbije osudilo je podizanje optužnice protiv novinarkе i urednika. „To što su oni objavili, ne šteti bezbednosti Srbije, kako navodi optužnica, već doprinosi informisanju građana o stvarnom stanju odbrambenih priprema i bezbednosti zemlje“, navodi se u saopštenju. Jelena Spasić protestovala je što je novosadsko tužilaštvo podiglo optužnicu protiv nje, a da nije vodilo istragu i da je nije ni pozvalo na razgovor. Ona je istakla da nije istina da je odala tajnu, jer materijal rasut po skupštinskim stolovima i stolovima bifea Skupštine više ne može biti nikakva tajna. Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, Rodoljub Šabić, reagovao je saopštenjem objavljenim 15. Oktobra, u kome je upozorio da ovakav postupak upućuje na uznemiravajuće zaključke u vezi sa slobodom štampe i pravom javnosti da zna. „Insistiranje na odgovornosti novinara, pogotovo uz odsustvo odgovornosti drugih, stvarno odgovornih, bez obzira na namere tužilaštva, za rezultat će objektivno imati štetne efekte po slobodu štampe i pravo javnosti da zna“, navodi se u saopštenju Poverenika. Nekoliko dana kasnije, 22. oktobra, mediji su preneli novu izjavu Poverenika, u kojoj on kaže sledeće: „Jutros me je Zagorka Dolovac, republički tužilac, obavestila da tužilaštvo neće nastaviti krivični postupak protiv novinara lista „Nacionalnog građanskog“ po optužnici koju je podiglo Osnovno tužilaštvo u Novom Sadu, a koja još nije ni stupila na pravnu snagu i da će umesto toga biti proširena istraga u odnosu na druga NN službena lica, zbog odavanja tajne“. Istog dana, portparol Republičkog javnog tužilaštva, Tomo Zorić, izjavio je Tanjugu da je krivično vanraspravno veće Osnovnog suda u Novom Sadu vratilo optužnicu protiv novinara i urednika lista „Nacionalni građanski“ u istražni postupak, tako da će se sada voditi istraga. „Nakon okončanja istrage, u zavisnosti od činjenica koje budu utvrđene, tužilaštvo će doneti odluku o ovom predmetu“, rekao je Zorić.

Slučaj Jelene Spasić i Milorada Bojovića uznemirio je javnost. Podsetio je na jedno vreme, za koje smo verovali da je prošlo, kada je, na primer, Miroslav Filipović, dopisnik lista „Danas“ i agencije Frans pres iz Kraljeva, 2000. godine osuđen na 7 godina zatvora presudom Vojnog suda u Nišu zbog špijunaže. Filipović je navodno špijunirao tako što je pod punim imenom i prezimenom objavljivao tekstove na Internetu, na sajtu IWPR-a (Institute for War & Peace Reporting). I Jelena Spasić i Milorad Bojović u ovom konkretnom slučaju, radili su ono što im je posao – pisali su o lošem stanju nekih odbrambenih resursa, pozivajući se na konkretne podatke iz dokumenta koji je bio označen kao poverljiv. Već iz samog objavljenog teksta nesumnjivo proizilazi da su njegove posledice mogle biti samo dobre – otklanjanje nespornih propusta, a ne nanošenje štete bezbednosti Srbije. Ono što je dodatno zabrinulo medijske profesionalce jeste i činjenica da je u konkretnom slučaju do optuženja došlo bez istrage, kao i da je tužilac predložio da suđenje bude zatvoreno za javnost. Članom 244. stav 6. Zakonika o

krivičnom postupku Republike Srbije predviđeno je da, ako je za krivično delo predviđena kazna zatvora do osam godina, javni tužilac može, i mimo saglasnosti istražnog sudije, odnosno i bez njegovog prethodnog saslušanja osumnjičenog, podići optužnicu i bez sprovođenja istrage ako prikupljeni podaci koji se odnose na krivično delo i učinioca pružaju dovoljno osnova za optuženje. Takođe, u skladu sa odredbom člana 292. Zakonika o krivičnom postupku, veće može, po službenoj dužnosti ili po predlogu stranaka, isključiti javnost za ceo glavni pretres ili jedan njegov deo, između ostalog i ako to zahtevaju interesi zaštite nacionalne bezbednosti. I jedna i druga odredba predstavljaju izuzetke od opštih pravila – da podizanju optužnice prethodi istraga i da je glavni pretres javan. Utisak da je novosadsko tužilaštvo pre naglilo primenom izuzetka u odnosu na opšte pravilo u prvom slučaju, potvrdilo je i krivično vanraspravno veće Osnovnog suda u Novom Sadu, koje je vratilo optužnicu protiv novinara i urednika lista „Nacionalni građanski“ u istražni postupak, odnosno praktično u redovnu proceduru. Za očekivati je i da će, ako do suđenja uopšte i dođe, sud odbiti eventualan predlog da isključi javnost sa glavnog pretresa. Ovo tim pre, što deluje nelogično da se javnost isključuje s pretresa zbog zaštite tajnosti dokumenta za koji se optužnicom već tvrdi da je učinjen dostupnim istoj toj javnosti. Na posletku, čini se da je ovaj slučaj pokazao koliko su krhke garancije Zakona o javnom informisanju, i to kako one koje se odnose na informisanje o stvarima od interesa za javnost, tako i one koje se tiču prava novinara da štite svoje izvore. Konkretno, članom 4. Zakona o javnom informisanju predviđeno je da se u javnim glasilima slobodno objavljuju informacije i mišljenja o pojavama o kojima javnost ima opravdani interes da zna, osim kada je drugačije određeno zakonom i bez obzira na način na koji je pribavljena informacija. Izgleda nesporno da su pitanja koja se tiču spremnosti zemlje za odbranu upravo ona pitanja o kojima javnost ima opravdani interes da zna, bez obzira da li je medij u konkretnom slučaju informaciju pribavio skupljajući rasute dokumente sa stolova Skupštinskog bifea, kako je to slikovito objasnila Jelena Spasić. Takođe, članom 32. Zakona o javnom informisanju, predviđeno je da novinar nije dužan da otkrije podatke u vezi sa izvorom informacije, osim ako se oni odnose na krivično delo, odnosno učinioca krivičnog dela za koje je zaprećena kazna zatvora najmanje pet godina. Neverovatno je kako je tužilaštvo pozivanje novinara na ovo, zakonom ustanovljeno pravo, tretiralo kao pomoć izvoru, odnosno pomoć izvršiocu krivičnog dela. Čak i ako zanemarimo činjenicu da zaštita izvora ne postoji da bi se štitili konkretni izvori, odnosno kako to novosadsko tužilaštvo smatra, da bi se pomagalo onima koji vrše krivično delo odavanja tajnih dokumenata, već da bi se štitio jedan od ključnih preduslova slobode štampe, bez kojeg bi izvori bili obeshrabreni da se obraćaju štampi, a javnost posledično uskraćena za informacije koje ima pravo da zna, u konkretnom slučaju uopšte nisu bili ispunjeni uslovi da se novinarima uskrati pravo na zaštitu izvora. Naime, novinar je dužan da otkrije podatke u vezi sa izvorom informacije, jedino ako se oni odnose na krivično delo, odnosno učinioca krivičnog dela, za koje je zaprećena kazna zatvora od najmanje pet godina.

Za krivično delo o kome je ovde reč, zaprećena je kazna zatvora od najmanje jedne, a najviše osam godina, te ni u tom smislu novinar nije bio dužan da otkrije izvor, niti je pak njegovo neotkrivanje izvora moglo biti tretirano kao pomoć izvršiocu krivičnog dela.

2.2. Ročište po tužbi koju je novinar Vladimir Ješić podneo 2003. godine protiv predsednika Nove Srbije, Velimira Ilića, još jednom je odloženo pred Osnovnim sudom u Novom Sadu, nakon što su advokati Velimira Ilića tražili izuzeće postupajućeg sudije. Velimir Ilić se ni ovoga puta nije pojavio u sudnici. Ješić je Ilića tužio, jer ga je ovaj političar, na snimanju intervjua za novosadsku televiziju „Apolo“ 2003. godine, šutnuo nogom i pokušao fizički da na njega nasrne. Vladimir Ješić izjavio je nakon odloženog ročišta, da njegov slučaj govori da u Srbiji postoje različiti standardi za političare i za obične građane.

Deluje gotovo neverovatno da osam godina nakon napada na novinara koji je videla cela Srbija, budući da se odigrao pred televizijskim kamerama, ovaj slučaj još uvek nema sudski epilog. Naime, prvostepena presuda iz 2006. godine, ukinuta je po žalbi Velimira Ilića. Advokati Vladimira Ješića tvrde da žalba nije bila blagovremena, budući da je uložena tek 2009. godine, a da ju je sud ipak uvažio. Kako god bilo, tvrdnja Ješića o različitim standardima za političare i za obične građane više je nego uverljiva, ako se slučaj, u kome je Velimir Ilić bio napadač, uporedi sa jednim drugim slučajem, u kome je bio napadnut. Podsetimo, Dejan Stojadinović, koji je 5. februara 2010. godine u Knez Mihailovoj ulici u Beogradu napao Velimira Ilića, dok je ovaj davao izjavu novinarima povodom akcije skupljanja potpisa njegove partije za vanredne izbore, osuđen je već 6. aprila iste godine, samo dva meseca nakon incidenta, na dve godine zatvora. Prvostepenu odluku doneo je Viši sud u Beogradu. Šest meseci kasnije, ova presuda je potvrđena od strane Apelacionog suda u Beogradu i na taj način postala pravnosnažna, čime je samo potvrđeno da srpski sudovi, kada žele, mogu da budu vrlo ekspeditivni. Nažalost, oni to izgleda dovoljno ne žele kada se radi o predmetima u kojima se novinari pojavljuju kao oštećeni.